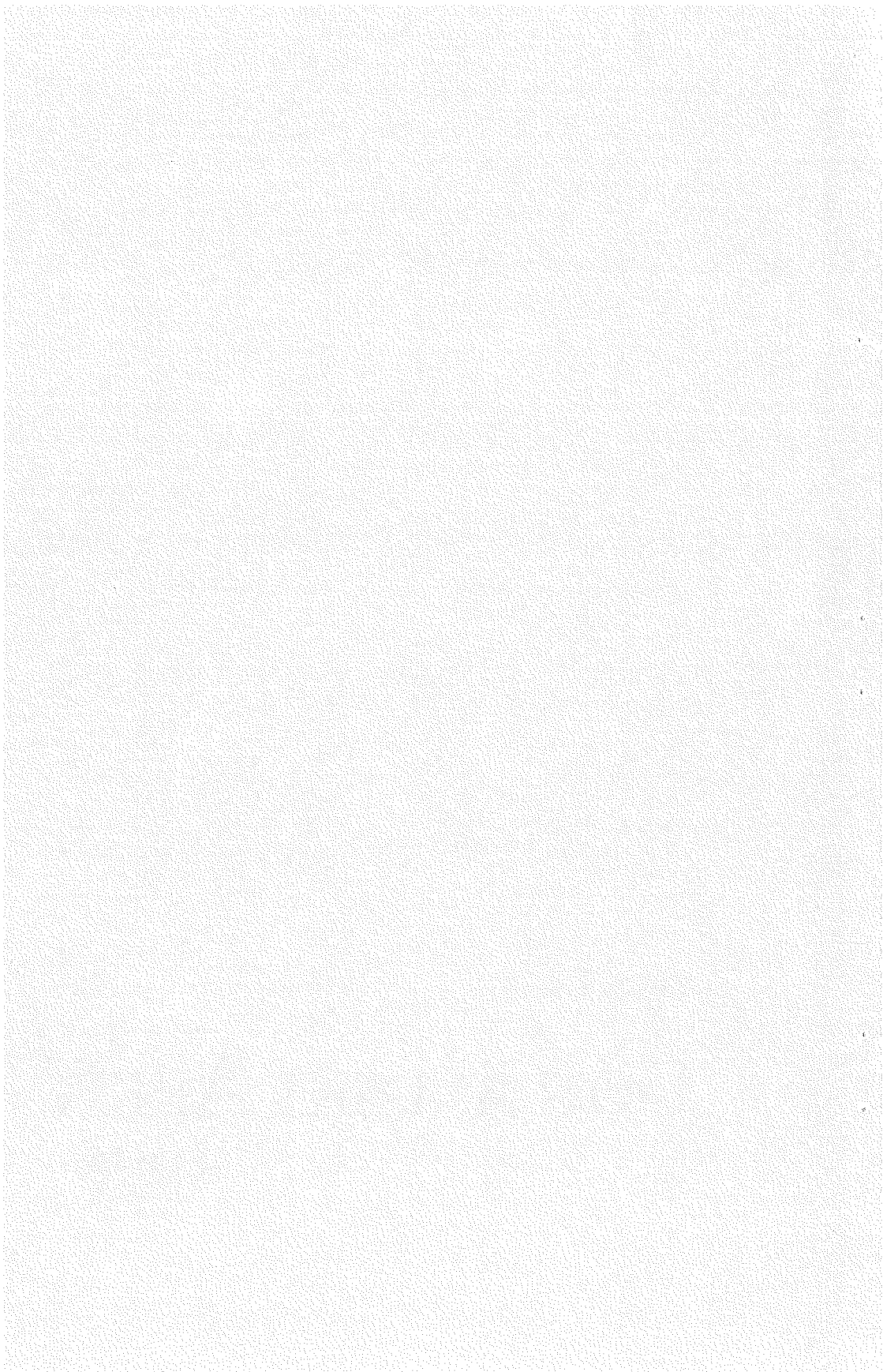

Särtryck ur

GOTLÄNDSKT ARKIV
1996

Gotländska brickband från vikingatiden

Av Margareta Nockert och Lise Ræder Knudsen

Brickband spelar en framträdande roll i textilkonsten under järnålderns olika perioder.

För att väva brickband behövs en mycket enkel utrustning bestående av ett antal tunna, kvadratiska brickor med 4–8 cm sida. Materialet är vanligen trä, men även ben och horn förekommer. Brickorna är försedda med ett litet hål i varje hörn. Genom hålen träs en tråd och dessa trådar bildar bandets varp. Bandbredden bestäms av antalet brickor.

När vävningen börjar placeras brickorna på högkant tätt intill varandra och varptrådarna knyts fast vid något föremål och sträcks. Brickorna vrids sedan efter ett särskilt schema beroende på vilken typ av band som skall vävas. Genom att variera vridningarna kan man få fram komplicerade texturer och mönster. Variationsmöjligheterna är förvånansvärt stora i förhållande till det enkla redskapet.

Den rikaste variationen såväl vad det gäller mönster som teknik förekommer under folkvandringstid, 400–550 e Kr (Nockert 1991). Den nordiska bandvävningkonsten når under denna period sin höjdpunkt. Den inhemska bandvävningen som blomstrade under folkvandringstid fick efter vad fynden visar inte någon fortsättning under vendeltid.

Under vikingatiden består flertalet fynd av broscherade band, dvs banden har ett speciellt mönsterinslag som bara går över den del av bandet som är mönstrad. Från Birka på Björkö i Mälaren, kommer brickband från nästan 60 gravar (Geijer 1938). Samtliga är broscherade och har geometriska mönster som täcker ban-

dets mittparti. Varpen av silke, numera brun, var möjligen ursprungligen flerfärgad. I flertalet band består mönsterinslaget av dragen metalltråd som är dubblerad. I några få fall uppträder en metalltråd bestående av lan spunna kring en textil kärna. De metallbroscherade banden är troligen importerade. De tillhör till största delen 900-talet.

Det på textilier och textilredskap rika norska Osebergfyndet innehåller flera brickband och en hel uppsättning för brickvävning (Osebergfyndet I, fig 57). I det danska Mammenfyndet finns ett brickvävt ylleband som sannolikt är inhemskt (Hald, Ræder-Knudsen 1991).

På Gotland har en grupp ylleband påträffats som ska presenteras i denna uppsats. Banden, som är tämligen smala, inget är bredare än 1 cm, har geometriska mönster med vinklar och bandflätor i reliefverkan framställda genom individuella vridningar av brickorna, se vidare nedan under Væveteknikken.

Det äldsta fyndet gjordes 1893. Ett dosformigt spänne från Lilla Ringome i Alva socken (SHM 9259) påträffades tillsammans med tre fragment av ett 0,8 cm brett ylleband. Fragmenten är 21, 4 respektive 3,5 cm långa. Banden låg inuti spännet. Mönstret består av dubbla sicksacklinjer (bild 1–2). Fyndet är preliminärt daterat till 1000–1100-tal.¹

Nästa fynd påträffades 1910 vid plöjning helt nära gården Nystugu i Tingstäde socken (SHM 15448). Inuti ett djurhuvudformat spänne låg ett 0,8 cm brett och 11 cm långt band. Mönstret är ungefär detsamma som på

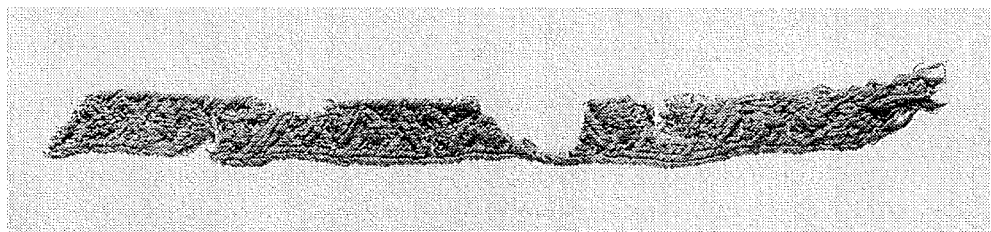
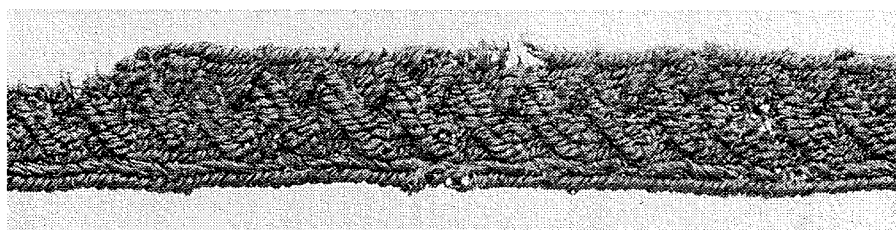

Bild 1–2. Brickband från Lilla Ringome, Alva socken överst och Nystugu, Tingstäde nederst.
Foto 1–4 Gabriel Hildebrand, ATA.

Alvabandet (bild 2). Spännets ornamentik är otydlig. Det är preliminärt daterat till 1000-talet (se not 1).

I samband med undersökningen av fem gravar på gravfältet vid St Ire i Hellyvi socken 1941, gjordes flera ur textilsynpunkt intressanta fynd. I en grav påträffades två vävbrickor av ben eller horn (SHM 22917:232). Brickorna är 3,5 x 3,5 respektive 4 x 4 cm stora och har hål i alla fyra hörnen.² I graven låg också två sländrissor. Den ena är av sandsten, halvklotformad med en diameter på 3,5 cm. Den andra är av ben och har i det närmaste plan skiva ornerad med två inristade linjer längs ytterkanten. Diametern på denna sländrissa är ovanligt stor, 7 cm.³ Smyckeuppsättningen består av ett dosformigt spänne och två djurhuvudformade (Thunmark-Nylén 1995, Abb 209). Tyvärr saknas uppgift om bandens placering. Det största fragmentet är 3 cm långt och 0,6 cm brett. Fragmenten är små och mönstret är otydligt, men även här rör det sig om något slags viggmönster. Graven är preliminärt daterad till 1000-talet (jfr not 1).

Vid grävningar i Kopparsvik, Visby, 1964 påträffades 0,8–0,9 cm breda band inuti ett dosformigt spänne (GF C 12675, grav 141,

Thunmark-Nylén 1995, Abb 347). Banden är 32, 21, 15,5 respektive 10,5 cm långa. Mönstren består antingen av viggar placerade i rad efter varandra, mot varandra med en snedbalk emellan eller med spetsarna ihop, samt vågband. Samtliga mönsterformer förekommer på det längsta fragmentet. Det är det enda band som har flera olika mönsterformer (bild 3).⁴ Graven är preliminärt daterad till sent 900-tal (jfr not 1).

Det senaste fyndet i raden är ett litet bandfragment, längd 1,3 cm, bredd 0,4 cm, påträffat i en kvinnograv på Mølner 1:5 i Väte socken (bild 4) (Nockert 1970, Thunmark-Nylén 1995, Abb 440). Graven innehöll följande smycken: ett djurhuvudformat spänne, en eller möjligen två nålar och ett 30-tal pärlor. I det djurhuvudformade spännet låg två delar av en nu grönsvart snodd, vardera ca 1 meter långa. Innanför snoddarna låg två linnefragment, det största 7 x 6 cm. De låg så väl instoppade i spännet att det är föga troligt att de utgjort delar av ett klädesplagg. Snoddarna kan möjligen ha tillhört ett pärlband. En dubbelrad av pärlor, bildande en obruten krets, låg i riktning mot det djurhuvudformade spännet.

Intill spännet låg en bronsnål. Vid spännet

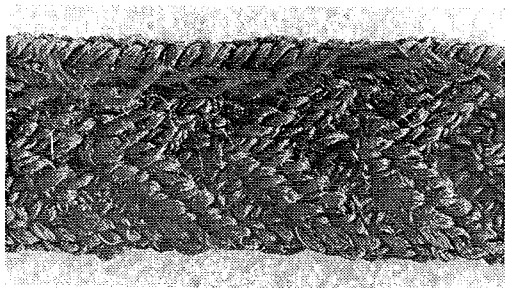

Bild 3. Brickband med flera olika mönsterformer. Kopparsvik, Visby.

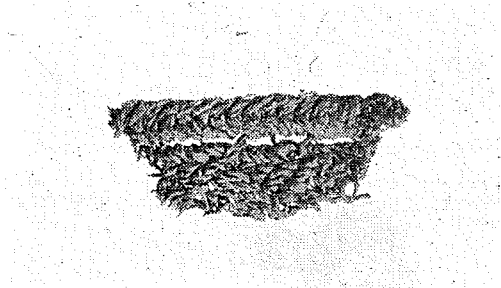

Bild 4. Fragment av brickband från Mølner, Väte socken.

och nålen låg några små fragment av fyrskaftad liksidig kypert i två olika kvaliteter. Brickbandsfragmentet låg på det finare tyget, men tyvärr finns inget säkert samband med vare sig smycken eller tyg. Det är möjligt att bandet utgjort dekor på det fina ylletyget. Bandet har en snodd fastsydd längs ena stadkanten liksom bandfragmenten från Kopparsvik (bild 3).

Den bevarade delen av bandet är vävd med sex brickor. Mönstret består av trekantter med basen mot bandkanten. Bandfragmentet är nu brunsvart. Graven är preliminärt daterad till 1000-talet (jfr not 1).

Samtliga band är påträffade i gravar som preliminärt är daterade till sen vikingatid.

I svenska fynd saknas, som inledningsvis nämnts, denna typ av band. Bland publicerade fynd har endast två paralleller kunnat finnas. Ett band kommer från Elisenhof (E-417) i Nordtyskland. Det beskrivs som fuxrött, 1 cm brett och 14 cm långt med flätbandmönster. Bandets ena kant är fastsydd vid en likaledes fuxröd gåsögonmönstrad kypert (Hundt 1981). Från Lettland kommer två fynd. Det ena bandet är återgivet i Anna Zarinas bok om textilfynd i Lettland, plansch 1:4. Bandet har viggmönster. Det är fastsytt vid en fiskbensmönstrad

kypert. Det är mörkblått och daterat till 1000-talet. Enligt Zarina är ullen av en sort som inte förekommer bland övriga lettiska textilfynd från perioden, varför hon anser att bandet är importerat (Zarina 1988, 1 tab).

Även om fyndmaterialet är begränsat finns det anledning förmoda att banden är tillverkade på Gotland. Fynden av vävbrickor i tre gravar från St Ire pekar på lokal bandtillverkning. Fem bandfynd från lika många olika platser på Gotland tyder också på att framställningen bör ha skett på ön. Inga andra typer av brickband har för övrigt påträffats på Gotland. De utgör främmande inslag i det lettiska materialet. På det svenska fastlandet finns inga liknande fynd. Inte heller i Norge. I flera fall förefaller banden ha använts som avslutande kant på ett klädesplagg. Några närmare detaljer om plaggens konstruktion går tyvärr inte att utläsa ur fyndsammanhangen.

Tre band har legat inuti spännen. Kanske av praktiska skäl. Spännena är utmärkta förvaringsplatser för mindre föremål. Man kan kanske också tänka sig att band impregnerade med något väldoftande ämne skulle vara ett välkommet komplement i den kvinnliga utrustningen. De enkla, geometriska mönsterformerna är väl

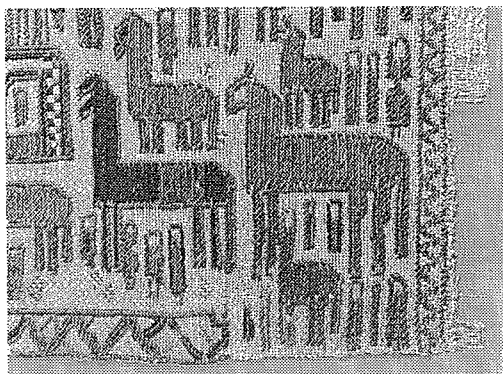

Bild 5. Bonad från Överhogdal med avslutningsbård i brickvävsteknik. Foto Sören Hallgren, ATA.

lämpade i textil framställning och förekommer i många olika sammanhang och i olika tekniker, t ex som avslutningsbårder på flera av de soumak-vävda bonaderna från Överhogdal (bild 5), daterade till 900–1100 (Franzén & Nockert 1992).

Margareta Nockert

Væveteknikken

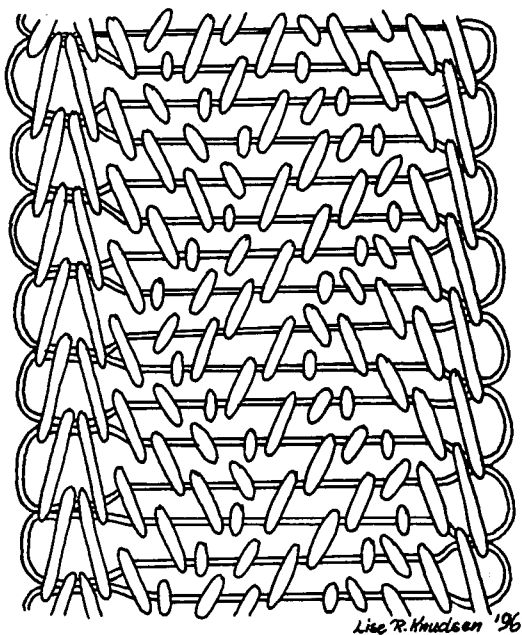
Som eksempel behandles båndet fra Tingstæde, men de andre bånd er lavet i variationer af samme teknik. Båndet fra Tingstæde ser ved første øjekast meget enkelt ud, kun 12 brikker i alt, 0,8 cm bredt og ensfarvet. Men ved nærmere eftersyn viser det sig yderst kompliceret at analysere, hvordan det er vævet. Grunden hertil er, at tråderne ligger utroligt tæt og ”stingene” i brikvævningen ligger på forskellig vis på skrå, så det er vanskeligt at følge trådene fra een brik (bild 6). Der er en række karakteristika ved båndet, som ikke er helt almindelige og som må være ”nøgler” til forståelsen af dets fremstillingsmetode:

Bild 6. Analyse af trådforløbet for båndet fra Tingstæde. Da det er umuligt præcis at afgøre trådenes forløb uden at pille i dem, er båndene tegnet op dels på grundlag af iagttagelser af originalbåndet, dels på grundlag af praktiske væveforsøg. Teckningar Lise Ræder Knudsen.

- Båndet er baseret på snoredannende partier, med regelmæssige skift af snonings-retningen, i hvert tilfald for nogle brikker, men hvor man normalt med firhulsbrikker med fire tråde i hver brik får ”stingene” til at ligge siden af hinanden, ligger de i dette bånd forskudt for hinanden (bild 7).
- Båndet er ens på for- og bagside.
- Der er to islæt i hvert skel i kanten (bild 8).
- Båndet er slået så hårdt sammen, at mønstrets diagonallinjer danner en vinkel på mere end 45° med trenden.
- Der ses ikke lange ”sting”, der vidner om almindelig drejskift, men båndet er alligevel baseret på regelmæssige ændringer af snoningen af trådene fra den enkelte brik (bild 9).

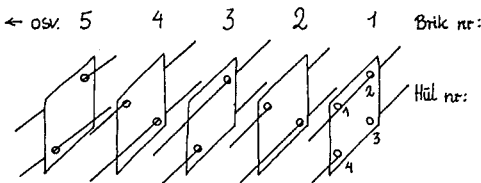
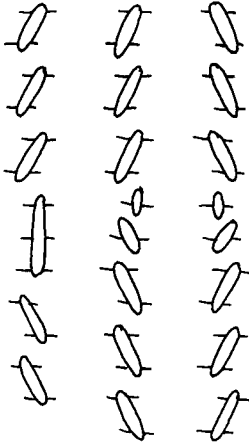
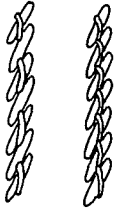
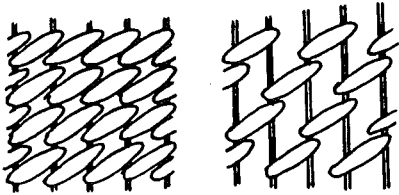
At ”stingene” ligger forskudt for hinanden, som vist på bild 7 kan enklest opnås ved at, man kun har 2 tråde i diagonale huller i firtrådsbrikker. Brikkerne placeres, så tråde og huller er ud for hinanden i nabobrikker (bild 10).

Når man drejer fremad med alle brikker fremkommer en regelmæssig diagonalvirkning. Båndet bliver slået så hårdt sammen, at man

næsten ikke ser islætstrådene. Herefter skal man have lavet båndets mønster, så det svarer til originalen, hvor diagonalerne skifter, så man opnår et regelmæssigt fletværksmotiv.

Da der ikke er anvendt almindeligt drejeshift, hvor man på et tidspunkt begynder at dreje brikkerne den anden vej (se bild 9), må der være anvendt en anden form for drejeshift,

hvor alle tråde i brikken skifter plads i skellet. En metode til at opnå dette er ved en såkaldt rulning, hvor brikken drejes omkring en vandret akse parallelt med trenden (se Hansen s 14). Da der kun er 2 tråde i hver brik er der to forskellige udgangspunkter for en rulning. Ved afprøvning viser det sig, at man opnår et drejeshift lignende det på båndet, hvis der rulles når trådene er i hul nr 2 og 4. Det er ligeledes vigtigt at vide, hvilken vej der skal rulles, med eller mod uret, for at relieffet på båndet kommer til vende den rigtige vej.

For at båndet kan slås så hårdt sammen, at diagonalmønsteret bliver mere end 45° på trenden, er det nødvendigt at anvende en teknik, hvor kantbrikkerne kun drejes ved hvert andet islæt. (Rent praktisk foregår det ved at man kun drejer kantbrikkerne i den side hvor skytten ligger). Herved er det muligt at slå mønsterfeltet meget fastere sammen og vi får samtidig den kant, som ses på originalbåndet, hvor der ligger 2 islæt i hvert skel i kanten.

En interessant detalje ved rekonstruktionsarbejdet fremkom: Det viste sig at være en stor hjælp til at rulle rigtigt, at den ene side af brikkerne var mærket. Her er det af betydning, at en del af de brikker, der er fundet har ornamentik på den ene side se f. eks. Behrens 1925 s 46. Behrens nævner da også denne praktiske grund til ornamentikken (Behrens 1925).

Båndet fra Tingstäde kan kopieras efter opskriften (bild 11).

Lise Ræder Knudsen

Bild 7. Tv almindelige "sting" med 4 tråde pr. brik. Th "stingene" på båndene fra Gotland ligger forskuldt og der er kun 2 tråde pr. brik.

Bild 8. Bånd set fra kanten. Tv almindeligt islæt. Th islæt i hvert skel i kanten.

Bild 9. Tråd forløbet ved forskellige måder at ændre drejertningen. Tv almindeligt drejeshift. Midt rulning med uret. Th rulning mod uret.

Bild 10. Opsætning af trend med tråde og huller ovenfor hinanden i nabobrikker. Således skal brikkerne stå ved start på vævning.

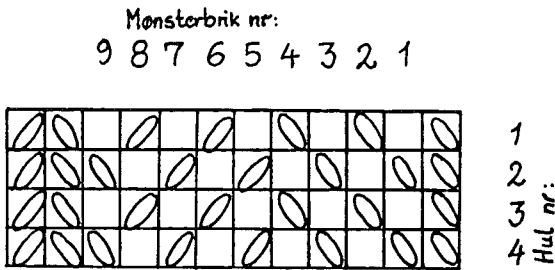
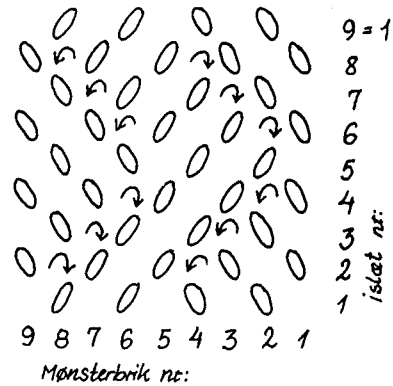

Bild 11. Vävning af båndet fra Tingstæde. Tv opsætning af brikkerne. Th skema hvor efter brikkerne skal drejes. Alle mønsterbrikker drejes tilbage, undtagen ved pilene, her rulles i pilens retning. Kantbrikkerne drejes kun i den side, hvor skytten ligger.

NOTER

1. Fil dr Lena Thunmark-Nylén har på enträgen begäran av förf gjort preliminära dateringar av de aktuella gravarna.
2. Ytterligare två gravar från Ire i Hellvi innehåller brickor, grav 230A (SHM 23 140) två brickor (Thunmark-Nylén 1995 Abb 207a) och grav 230B (GF C 9322) en hel och en fragmentarisk bricka (Thunmark-Nylén 1995 Abb 205a).
3. För båda sländtrissorna gäller att de sannolikt använts för att framställa extremt hårdspunnet garn. För denna uppgift tackas fil kand Eva Andersson, Lund, och spinnerskan Carina Holm, Kalmar.
4. Tack till fil kand Hilikka Mälarstedt som ställt Kopparsvikbanden till förfogande för denna undersökning.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Behrens, Gustav, 1925. "Bretchenweberei in römischer Zeit". I: *Germania, Korrespondenzblatt der Römisch-Germanischen Kommission*, 9 s 45–47. Bamberg.
- Collingwood, Peter, 1982. *The techniques of tablet weaving*. London.
- Franzén, A M & Nockert, M, 1992. *Bonaderna från Skog och Överhogdal och andra medeltida väggbeklädnader*. Stockholm.
- Geijer, A, 1938. *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern*. Uppsala.
- Hald, M, 1950. *Olddanske tekstiler*. Köpenhamn.
- Hansen, Egon H, 1990. *Brikvævning, historie, teknik, färver, mønstre*. Højbjerg.
- Hundt, H-J, 1981. *Die Textil- und Schmurreste aus der frühgeschichtlichen Wurt Elisenhof*. Frankfurt am Main.
- Nockert, M, 1970. *Textilfynden från Mølner, Väte socken*. Uppsats för 3 betyg i arkeologi vid Stockholms universitet.
- 1991. *The Högom find and other migration period textiles and costumes in Scandinavia*.
- Osebergfundet Bind I*, 1917. Red Brøgger, Falk & Shetlig. Kristiania.
- Ræder Knudsen, L, 1991. *Det uldne brikvævede bånd fra Mammengraven. Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*.
- Zarina, A, 1988. *Libiesu apgerbs 10.–13.gs*. Riga.

SUMMARY

Gotland tablet weaving from the Viking period

In Gotland, a group of tablet-woven woolen bands with no parallel on the mainland has been found in Women's graves of the Viking period. Among published finds, only a few parallels have been found: one from Elisenhof in North Germany, and two from Latvia. The bands are 1 cm wide and have geometrical patterns with angels and plaited ribbons in relief.

The bands from Gotland with diagonal relief patterns are made in double-thread tablet-weaving with rolling of the tablets. The edge-tablets are drawn only every other weft/warf. The practical attempts at weaving show that it makes the work easier if the tablets are marked.

